

קריאת שמע קבלת עול מלכות שמים שלא בפני המלך, בניגוד לתפילה, שהיא כעמידה לפני המלך

ראשי פרקים.

1. מטרת השיעור.
2. דין ד' אמות של מתפלל ודין שלוש פסיעות בגמר התפילה.
3. ההבדל בין קריאת שמע לתפילה בדין "היתה טליתו חגורה לו על מותניו".
4. דין סמיכת גאולה לתפילה.
5. ההבדל בין כונה בברכה ראשונה לשאר הברכות.
- א. הסוגיות השונות.
- ב. שיטת תוס'.
- ג. שיטת הרמב"ם.
- ביאור ד' חיים הלוי ברמב"ם.
- ביאור החזו"א וה"צפנת פענח" ברמב"ם.
- ביאור דעת הרמב"ם.
6. דיני עשית מלאכה בפרשיות קריאת שמע ובתפילה.
7. דיני קריצה בפרשיות קריאת שמע ותפילה.
8. ההבדל בדיני הפסקה בין קריאת שמע לתפילה.

1. מטרת השיעור.

ננסה להראות שישנם כמה ביטויים הלכתיים המוכיחים שהגדרתה של התפילה היא עמידה במחיצתו של הקב"ה, בניגוד לקריאת שמע ושאר החלקים המתלווים לתפילת העמידה.

2. דין ד' אמות של מתפלל ודין שלוש פסיעות בגמר התפילה.

מקור דין ד' אמות נלמד בגמ' בברכות דף ל"א ע"ב מתנה, וז"ל הגמ':

"אני האשה הנצבת עמכה בזה, אמר ריב"ל: מכאן שאסור לישוב בתוך ארבע אמות של תפלה".

בטעמו של דין ד' אמות, מצינו כמה הסברים. בגאונים ובראשונים מצינו הסבר שהשכינה נמצאת בד' אמות של מתפלל.

ב"פקודת הלויים" לרא"ה: "וטעמא דאיסורא, משום דשכינה תופסת ארבע אמות של

תפילה". ובדומה לכך בחידושי הריטב"א: "וטעמא, משום ששכינה תופסת ד' אמות של תפילה".

מקור דין שלוש פסיעות נלמד בגמ' ביומא דף נ"ג ע"ב, וז"ל הגמ':

"אמר ריב"ל: המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום. אמר ליה רב מרדכי: כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו - התם איבעיא ליה למיקם. משל לתלמיד הנפטר מרבו: אם חוזר לאלתר - דומה לכלב ששב על קיאו. תניא נמי הכי: המתפלל צריך שיפסיע שלש נוסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום, ואם לא עשה כן - ראוי לו שלא התפלל. ומשום שמעיה אמרו, שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל, שנאמר: 'מימינו אש דת למו', ואומר: 'יפול מצדך אלף ורבעה מימיןך... רבא חזייה לאביי דיהיב שלמא לימינא ברישא, א"ל: מי סברת לימין דידך? לשמאל דידך קא אמינא דהוי ימינו של הקב"ה".

בדברי רבא לאביי מפורש שנותן שלום לשמאלו שהוא ימין של הקב"ה, ואם כן מפורש היסוד שבזמן התפילה עומד המתפלל במחיצתו של הקב"ה.

ב"שבלי הלקט" השלם סימן כ"ה מובאת תשובת רב האי גאון שמקשרת את דין ד' אמות עם דין ג' פסיעות, וז"ל תשובת רב האי גאון: "נשאל רבינו האי גאון זצ"ל: זהו שאמרו חכמים אסור לישב בד' אמות של תפילה, היאך פירושו? והשיב: זהו פירושו: כשיצמד אדם להתפלל, אסור לאחר לישב בצד ארבע אמות סמוך לזה המתפלל, לפי שמקום שכינה הוא. וראיה לדבר - כשנפטר אדם מתפילתו צריך לפסוע לאחוריו ג' פסיעות, ואחר כך יתן שלום, ואם לא עשה כן - ראוי לו כאילו לא התפלל, וכל כך למה מפני כבוד השכינה, וקיימא לן ד' אמות של תפלה מקום שכינה הן, ונראה כאפיקורוס שזה עומד בתפלה חוה יושב בטל, אבל אם היה קורא ק"ש או עוסק בתפילה ואינו מפליג בדברים אחרים - מותר. אם יושב ובטל, צריך לו להרחיק מן המתפלל ה' אמות - אמה ידידה וד' אמות של שכינה". ועיין עוד ב"אוצר הגאונים" לברכות אות קצ"א תשובה נוספת מהגאונים הדומה לתשובת רב האי גאון שד' אמות הם מקום השכינה.

הרמב"ם בהלכות תפלה פ"ה הלכה י"א באר את דין ג' פסיעות רק כמשל, וז"ל: "ולמה נותן שלום לשמאלו תחלה? מפני ששמאלו הוא ימין שכנגד פניו, כלומר כשהוא עומד לפני המלך נותן שלום לימין המלך ואח"כ לשמאל המלך, וקבעו שיפטר מן התפלה כמו שנפטרין מלפני המלך".

נראה שהרמב"ם, מזקק האלוקות מהגשמה, לא יכול לאמץ את שיטת רב האי גאון, מפני שיש בה נימה של הגשמה.

גם ביחס לדין ד' אמות נראה שהרמב"ם באר את הדבר כדין מדיני כוונה. הרמב"ם בפ"ה ה"ו מנה את דין ד' אמות יחד עם עוד דינים בדיני מקום התפילה, וז"ל: "תקון המקום כיצד? יעמוד במקום נמוך ויחזיר פניו לכותל. וצריך לפתוח חלונות או פתחים כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדן, שנאמר: 'זכוין פתיחן ליה בעיליתיה' וגו'. וקובע מקום לתפילתו תמיד. ואין מתפלל בחורבה, ולא אחורי בית הכנסת, אלא אם כן החזיר פניו לבית הכנסת. ואסור לישב בצד העומד בתפילה או לעבור לפניו, עד שירחיק ממנו ד' אמות". נראה שגם בהלכה זאת הרמב"ם הסתייג מהגדרת מקום ד' אמות של מתפלל כמקום שכינה בגלל בעיית זיקוק האלוקות, וראה בדין ד' אמות דין המסייע לכונת המתפלל.

אפשר להוסיף עוד, שהרמב"ם חלק על דין הגאונים¹ המופיע בראשונים בדין ד' אמות, שדוקא יושב בטל אסור, אבל אם עוסק בתפילה כגון בקריאת שמע ובכרותיה וכיוצא בו – שפיר דמי. הרמב"ם לא הזכיר את צימצום הגאונים מפני שלדידו יסוד הדין מושתת על דיני כוונה של המתפלל, ולכן ברור מדוע הרמב"ם לא חילק, והרמב"ם לשיטתו.

המאירי אף הוא נקט בדרכו של הרמב"ם, והבין שדין ד' אמות שייך לדיני כוונה בתפילה, וד"ל: "אסור לאדם לישוב תוך ד' אמות לחברו המתפלל מעומד. ויש מי שאומר² שלא נאמר אלא לישוב ובטל, אבל אם היה זה מתפלל מעומד וזה מיושב אין צריך להרחיק ממנו. וכן הדברים נראין, אלא שהמנהג להרחיק אף לישוב ומתפלל. ודוקא סמוך לו מצדדיו, אבל אחריו אין נוהגין להקפיד, שאין הכוונה אלא שלא יתן לב עליו ותתבלבל תפלתו. ונותנים סימן לדבר, עמכה בזה, 'זה' בגימטריא י"ב, ד' לפניו וח' משני צדדיו. ובשם תלמוד המערב ראיתי בקצת תוספות ד' אמות של תפילה לכל רוח ורוח בין מלפניו בין מלאחריו, ולשיטה זו פירשו הסעם שמא יתפלל על צרכיו וחברו שומע ומתכייש"².

שיטה נוספת בהסבר דין ד' אמות החולקת על רב האי גאון מצינו בטור, כסימן ק"ב המדייק בדעת הגאונים, וז"ל: "וכתבו הגאונים דוקא כשיושב בטל, אבל אם עוסק בתפילה, כגון בקריאת שמע ובכרותיה וכיוצא בו שפיר דמי. ומשמע מדבריהם שאם עוסק בתורה אסור, שלא הזכירו אלא קריאת שמע ובכרותיה, והכי מסתבר אף על גב דחמירא תורה מתפילה, שהרי מי שתורתו אומנתו אינו מפסיק ממנה לתפילה – כהא תפילה עדיפא, שהסעם שאסור לישוב בתוך ארבע אמות של תפלה מפני שנראה כאילו חבירו מקבל עליו עול מלכות שמים והוא אינו מקבל, וכשהוא עוסק בקריאת שמע ובכרותיה אול ליה האי טעמא, אבל אם הוא עוסק בתורה אכתי איתא האי טעמא". ברם, אם תשובת הגאונים בה דן הסוד בנויה על שיטת רב האי גאון, דברי הטור נסתרים.

3. ההבדל בין קריאת שמע לתפילה בדין "היתה טליתו חגורה לו על מותניו".

ד"ל הגמ' בבבבכות דף כ"ד ע"ב:

"אמר רב הונא: היתה טליתו חגורה לו על מתניו – מותר לקרות קריאת שמע. תניא נמי הכי – היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו – מותר לקרות ק"ש, אבל לתפלה – עד שיכסה את לברו".

1. תוד"ה מכאן בשם תשובת הגאונים, וכ"ה ברשב"א ומרדכי, ובאוצר הגאונים בתשובות.
2. ב"שכלי הלקט" סימן כ"ה הדעה הזאת מובאת בשם גאון אחד שכ"כ בשם המדרש כ"ר, וכבר תיקן ב"אוצר הגאונים" שהמקור הוא בויק"ר פ"י אות ט' עם שנויים, עיין שם. כמ"כ יש להעיר שהמאירי בתחילת דבריו שם מביא את דעת הגאונים המתירים לשבת ולקרוא קריאת שמע ולהתפלל, אע"פ שאימץ את דעת הרמב"ם, ונראה לכאור את דבריו, שקריאת שמע בצד המתפלל, אינה פוגעת בכונת המתפלל.

מבאר רש"י על אתר: "אבל לתפלה צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך". בפסקי רי"ד על אתר מרחיב ומבאר: "...ולתפלה עד שיכסה את ליבו, שאינו נכון להיות ערום ולהתפלל, ואע"פ שערותו מכוסה ממותניו ולמטה, דצריך לראות את עצמו כאילו עומד בפני המלך ולעמוד באימה. אבל קריאת שמע אינו כמדבר אל המלך, אלא כמקבל עליו עול מלכות שמים שלא בפני המלך".

4. דין סמיכת גאולה לתפילה.

בירושלמי פ"א ה"א³ מבאר ר' אמי את הטעם של סמיכת גאולה לתפילה, וז"ל:

"א"ר אמי: כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה – לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך, יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג, עוד הוא הפליג".

לאור דברי הירושלמי יוצא, שבקריאת שמע עדיין לא נפתחה דלתו של המלך, וקבלת עול מלכות שמים אינה במחיצתו של הקב"ה, ורק התפילה מוגדרת כעמידה לפני ה', אחרי שדלתו של מלכו של עולם נפתחה.

5. ההבדל בין כונה בכרכה ראשונה לשאר הכרכות.

א. הסוגיות השונות.

בגמ' בכרכות דף ל' ע"ב מצינו שאם לא כוון לבו צריך לחזור ולהתפלל, וכן מצינו שאם דעתו משובשת ולבו טרוד לא יתפלל, וז"ל הגמ':

"א"ר יוחנן: אני ראיתי את ר' ינאי דצלי והדר צלי. א"ל ר' ירמיה לר' זירא: ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה?... ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי. א"ל רבי זירא: מאי טעמא עביד מר הכי? אילימא משום דלא כוון מר דעתיה, והאמר ר"א: לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכיון את לבו – יתפלל, ואם לאו – אל יתפלל!..."

בניגוד לסוגיא בדף ל' מצינו בכרכות בדף ל"ד ע"ב, חילוק בדיני כוונה בין ברכה ראשונה לשאר ברכות, וז"ל הגמ':

"איכא דמתני לה אברייתא: המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול

לכיון בכולן - יכיון את לבו באחת. א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי: באבות".

על מנת לפתור את הסתירה בין הסוגיות, מדוע בברייתא בדף ל"ד ע"ב חילקו בין ברכה ראשונה לשאר ברכות ואילו בגמ' בדף ל' לא חילקו - אפשר לנקוט באחת משלוש דרכים:

א. המקורות חולקים.
 ב. לצור אחדות בין המקורות ולומר שהגמ' בדף ל"ד מפרטת את הגמ' בדף ל'. להסביר שאין סתירה בין המקורות אלא כל סוגיה התעסקה בדין שונה.
 תוס' נקטו בדרך השניה, הרמב"ם לפי הבנת ר' חיים נקט בדרך השלישית.

ב. שיטת תוס'.

תוס' בדף ל"ד ע"ב ראה בסוגיה בדף ל"ד פרוט הסוגיה בדף ל', וז"ל תוס': "כיון את לבו באחת מהן. והא דאמרי' בסוף פרק ת"ה 'לעולם ימוד אדם דעתו אם יכול לכיון - יתפלל, ואם לאו - אל יתפלל, יש לפרש התם נמי באחת מהן". וכן באר תוס' רבי יהודה החסיד, תוס' רא"ש ובעו"ר.

ג. שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם בפ"ד הט"ו פסק את דין הגמ' בדף ל' להלכה, וז"ל: "כונת הלב כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה - אינה תפלה. ואם התפלל בלא כוונה - חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד - אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו. לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר - אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו...".
 ובפרק י' ה"א פסק את דין הגמ' בדף ל"ד, וז"ל: "מי שהתפלל ולא כיון את לבו - יחזור ויתפלל בכוונה. ואם כיון את לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך...".

ביאור ר' חיים הלוי ברמב"ם.

ר' חיים הלוי בספרו על הרמב"ם בהלכות תפילה מסביר את הרמב"ם על ידי חלוקה בין שני דינים של כוונה, וז"ל שם: "ונראה לומר, דתרי גווני כוונות יש בתפלה: האחת - כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה, ושנית - שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה', כמבואר בדבריו פ"ד שם, ז"ל: 'ומה היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה'. ונראה, דכוונה זו אינה מדין כוונה, רק שהוא מעצם מעשה התפילה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל - אין זה מעשה תפילה, והרי הוא בכלל מתעסק, דאין בו דין מעשה, ע"כ מערכת כוונה זו בכל התפלה, דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל, וכאילו דלג מלות אלה. והלא ודאי דלענין עצם התפילה כל הי"ט ברכות מעכבין. ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו, והוא יודע שהוא עומד בתפלה אלא שאינו יודע פירוש הדברים, שזה דין מסוים רק בתפילה לבד, הוספת דין כוונה - בזה הוא דאיירי הסוגיא דברכות דף ל"ד...".

גם דרכו של ר' חיים קשה מאוד, מפני שברמב"ם לא מדובר בשום מקום על כוונת המילים, והיה לו לרמב"ם להשמיע בפרק י' שהכוונה בה הוא עוסק היא כוונה שונה מהכוונה בה עסק בפרק ד'.

ביאור החזו"א וה"צפנת פענח" ברמב"ם.

החזו"א וה"צפנת פענח" בארו, שגם הרמב"ם נקט בדרכם של בעלי התוס'. ברם, דרכו צ"ע, מפני שהרמב"ם חילק את הדבר לפרק ד' ולפרק י"ד, ואם כדרכם – הרמב"ם היה צריך למזג את שתי ההלכות, כפי שעשה השולחן ערוך בסימן ק"א. ברם, בהמשך נבאר מדוע הרמב"ם לא מזג את ההלכות.

ביאור דעת הרמב"ם.

הרמב"ם דבר אך ורק על כוונה אחת, כפי שהגדירה בפ"ד הט"ו: "כיצד היא הכוונה? שיפנה את ליבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה". הכוונה של פרק ד' היא אותה הכוונה של פרק י". אלא שנראה, שביאור החילוק בין ברכה ראשונה לשאר הברכות איננו נובע רק בגלל תוכנה המיוחד של הברכה הראשונה, או בגלל חשיבותה ביחס לשאר ברכות, אלא בגין היותה ראשונה. רש"י בדף ל"ד ע"ב מפרש: "באבות שהיא תחילת התפילה".

הכוונה עליה דבר הרמב"ם בתפילה נובעת מעצם הגדרת מעשה התפילה, כפי שהרחיב ר' חיים הלוי הנ"ל. יוצא, שאם התכוון בברכה ראשונה, והגיע לכך שהוא רואה את עצמו כאילו הוא עומד לפני המלך – ממילא גם שאר התפילה מוטבעת בחותם של עמידה לפני המלך, שהרי הוא נמצא במחיצתו של המלך. ברם, אם בברכה ראשונה לא התכוון את הכוונה עליה דבר הרמב"ם – תפילתו מופקעת מגדר תפילה. ואם כן בפרק ד' – בו עוסק הרמב"ם בהכנות לתפילה ובהגדרת התפילה, אין סיבה לחלק בין ברכה ראשונה לשאר ברכות, מפני שבצד כוונה בברכה ראשונה מטביעה את חותמה על כל התפילה וממילא התכוון בכל התפילה. אולם בפרק י' – שעוסק בדיני טעויות, בו מפרט הרמב"ם במישור המעשי את ההלכות, ומחלק בין ברכה ראשונה לשאר ברכות⁵. יש להוסיף שהברכה הראשונה עוסקת בגילוי מלכו של עולם על ידי האבות, ובודאי תוכן ברכה זו מסייע לכוונה עליה דבר הרמב"ם.

6. דיני עשית מלאכה וקריצה בפרשיות קריאת שמע ובתפילה.

במשנה בברכות בדף ט"ז ע"א ובכרייתא המובאת שם בגמ' שנינו את דיני האומנים:

4. הרב יוחנן כריאר במאמר העוסק בכוונה בתפילה (פורסם בעלון "בדרך אפרת" 8 ישיבת "שבת ישראל") הרחיב ודחה את דרכו של החזו"א, מפני שבפרק ד' הרמב"ם מנסח ניסוח מקורי משלו, ואם כן אין לומר שהרמב"ם רק מעתיק את לשון הגמ' בדף ל', והיה לו לרמב"ם לסייג את דבריו על פי הגמ' בדף ל"ד.

5. עיין במאמר הנזכר בהערה 4, בו הרב יוחנן כריאר שליט"א באר שבפרק ד' הרמב"ם עוסק בהכנות לתפילה, ובהכנות לתפילה אין הבדל בין ברכה ראשונה לשאר ברכות, בניגוד לפרק י', בו הרמב"ם עוסק בצד התפילה. ועיין שם באריכות. אולם יש להעיר, שגם בפרק ד', בו הרמב"ם עוסק בהכנות לתפילה, הוא כותב: "ואם התפלל בלא כוונה – חזר ומתפלל", ובודאי הכוונה לעצם התפילה.

"מתנני": האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, מה שאינן רשאי לעשות כן בתפלה... נמ': ת"ר: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה, ושאר כל האילנות - יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית - בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא: תגן: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך - אלמא לא בעי כונה, ורמינהי- הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו, שנאמר: 'שמע ישראל', ולהלן הוא אומר: 'הסכת ושמע ישראל' - מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת! אישתק. א"ל: מידי שמיע לך בהאז א"ל: הכי אמר רב ששת: והוא שבטלין ממלאכתן וקורין. התניא - בית הלל אומרים: עוסקין במלאכתן וקורין! לא קשיא - הא בפרק ראשון הא בפרק שני".

מפשט המשנה למדנו שיש הבדל בין דיני קריאת שמע לדיני תפילה. אולם לא מבוארת במשנה סיבת ההבדל.

רש"י על אתר פירש: "מה שאינן רשאי לעשות כן בתפילה - דצלותא רחמי היא ובעי כונה, הלכך אין מתפללין בראש האילן ובראש הנדבך, דמסתפי דילמא נפלי, דאין יכולין לעמוד שם אלא על ידי הדחק, ומחמת בעתותא לא מצי מכווני". ובדומה לכך ברא"ה, בריטב"א, בפסקי רי"ד ובער"ר. הרמב"ם בפירושו המשניות חילק בין קריאת שמע שבה צריך כונת הלב רק בפסוק ראשון, לתפילה בה צריך כונת הלב בכל התפילה, מתחילה ועד סוף.

נלענ"ד לחדש לאור כל הנ"ל, ששונה קריאת שמע - שהיא קבלת עול מלכות שמים שלא בפני המלך, ולכן אפשר לקרותה גם בראש האילן ובראש הנדבך, מתפילה - שהיא עמידה לפני המלך. נראה שהראשונים לא נקטו בדרך זו מפני שבברייתא מבואר שיותר להתפלל בראש הזית ובראש התאנה. לפי רש"י, החילוק בין זית ותאנה לשאר האילנות ברור, שבזית ותאנה - בגלל שענפיהם מרובין - אינו מפחד ליפול, אך לפי הסברנו, לא ברור מדוע בראש הזית והתאנה מותר להתפלל. ברם, הירושלמי בפ"ב ה"ה מבאר "מפני שטרחותן מרובה", ומביא הריטב"א שני הסברים בביאור הירושלמי: "יש שפירשו, מפני שיש טורח גדול לגדל זית ותאנה, ואם ירד כל כך ויעלה - שמא ישבר, ונמצא ההפסד מרובה. יש מפרשים, שמפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות יש טורח גדול בעלייתן ובירידתן, ויתבטל ממלאכתו ספי, אבל בשאר אילנות דליכא ביטול - מחויב לירד". לפי שני ההסברים בדברי הירושלמי אפשר להשאר בחילוק המהותי בין תפילה לקריאת שמע, ונסביר בראש הזית ובראש התאנה התירו לו לדבר לפני המלך - או בגלל ביטול מלאכה, או בגלל ההפסד המרובה. כמו כן יש להעיר, שבמשנה אין זכר להבדל המופיע בברייתא בין זית ותאנה לשאר אילנות.

לפי הגמ', רק בפרשה ראשונה אסור לעשות מלאכה, ובשאר פרשיות מותר לעשות מלאכה. נחלקו הראשונים בשאלה האם מדובר בדין מדיני כונה, או בדין מדיני קביעות. אם מדובר בדין כונה - למאן דאמר רק פסוק ראשון צריך כונה מותר לעשות מלאכה בכל שלוש הפרשיות. ואכן, זוהי דעת תוס' בד"ה "הא", ודעת בעל המאור. בניגוד לדעתם, פסק הרי"ף שאין קשר בין דיני כונה לדיני ביטול ממלאכה, ודין ביטול ממלאכה נלמד ממקור אחר, וד"ל הרי"ף: "האי פירוקא לדברי ר' יוחנן היא, דסבירא ליה דבעי כונה בכליה פרק ראשון כדכתבינן לעיל, אבל לרבא - לאו משום דבעי כונה בכליה פרק ראשון הוא דאמר

דבטלין ממלאכתן, אלא משום דלא לשווי ליה עראי הוא, כי הא דגרסינן ביומא...". וכן הרמב"ם הכריע להלכה שרק פסוק ראשון צריך כוונה, ובכל זאת פסק את דין האומנין שגם בכל הפרשה הראשונה אסור לעשות מלאכה.

אם מדובר בדין מדיני כוונה, מצינו חידוש גדול בדעת תוס' וסיעתו שלכתחילה התרנו לפועלים לא להתכוון, אולם לפי הנ"ל זה מובן שהרי קריאת שמע אינה עמידה לפי ה', ולכן התרנו לפועלים לעשות מלאכה, אע"פ שברור שלא יתכוונו. בתפילה ברור שלא מצינו היתר לפועלים לעשות מלאכה, וברור שלכתחילה כל התפילה כולה צריכה כוונת הלב, כפי שמפורש ברמב"ם בפ"ד הלכות תפילה ובריטב"א בדף ל"ד ע"ב⁶, ולכן ברור מדוע לא מצינו דין מלאכה בזמן תפילה. בקריאת שמע לעומת זאת, רק פסוק ראשון מצריך כוונה, ולכן התירו לפועלים לכתחילה לא להתכוון בשאר הקריאה.

אם מדובר בדין מדיני קביעות, שרק פרשה ראשונה צריכה קביעות ולא שאר הפרשיות, נראה שניתן לבאר בשני אופנים: האחד – פרשה ראשונה מדאורייתא ושאר פרשיות דרבנן, כפי שמבואר ברשב"א ובעו"ר, ברם בדעת הרמב"ם מסתבר ששלוש פרשיות מדאורייתא⁷, ולכן מסתברת האפשרות שאומרת שבשאר פרשיות מותר לקרוא דרך עראי. באור הענין נראה על פי הבנת תוכנן של הפרשיות: הרמב"ם בפ"א הלכות קריאת שמע ה"ב הגדיר את יחוד הפרשה הראשונה: "שיש בה יחוד ה' ואהבתו ותלמודו, שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו". ברור מדוע כאשר עוסקים באהבת ה' ותלמודו עיסוק במלאכה מפריע. לעומת זאת, הפרשה השניה – תוכנה הוא עבודת האדם והתלות שיש בינו ובין ריבונו של עולם במטר ובשאר הדברים המתוארים בפרשה, וממילא ברור מדוע קריאה תוך כדי עיסוק במלאכה אינו פוגע בפרשה שניה, שעיקרה היא המלכת ה' בכל מעשיו של האדם.

7. דיני קריצה בפרשיות קריאת שמע ותפילה.

בדומה לסוגיה בפרק שני בברכות בדין האמנים, מצינו סוגיה ביומא בדף י"ט ע"ב בדין קריצה בקריאת שמע, וז"ל הגמ':

"מתני ליה רב חנן בר רבא קמיה דרב א"ר זכריה בן קפוטל, ומחוי ליה רב בידיה קבוטל, ונימא ליה מימר! ק"ש הוה קרי. וכי האי גוונא מי שרי, והא"ר יצחק בר שמואל בר מרתא: הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתותיו, ולא יורה באצבעותיו, ותניא: ר' אלעזר חסמא אומר: הקורא את שמע ומרמוז בעיניו,

6. "...דאי לכתחילה אפילו בכלן נמי צריך לכוין לכתחילה".

7. כדעת הפמ"ג בהקדמתו, ולא כדעת ה"פרי חדש" ששתי פרשיות מדאורייתא, ושלא כדעת ה"שאגת אריה" שרק פרשה אחת מדאורייתא.

ומקרוץ בשפתותיו, ומראה באצבעו – עליו הכתוב אומר: 'ולא אותי קראת יעקב! לא קשיא – הא בפרק ראשון, הא בפרק שני'.

גם בסוגיה זאת נחלקו הראשונים האם הדין הוא דין מדיני כונה, וכך הבין רש"י, או מדין קבע – הרי"ף והרמב"ם.

לכאורה שוב מצינו הבדל בין קריאת שמע לתפילה: בעוד שבתפילה בודאי בכל התפילה אסור לקרוץ, הרי שבקריאת שמע אסור רק בפרשה ראשונה. גם כאן נראה שאפשר לנקוט בשתי דרכים: האחת – שרק פרשה ראשונה מדאורייתא, השניה – רק בפרשה ראשונה יש פגיעה במהותה של הפרשה, משא"כ בשאר פרשיות, כנ"ל.

יש להעיר, שהרמב"ם בפרק ב' הלכות קריאת שמע ה"ח פסק את דיני קריצה על כל שלוש הפרשיות, וז"ל: "הקורא קריאת שמע לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו כדי שלא תהא קריאתו עראי...", וזאת בניגוד לדין האומנים (שם ה"ד) בו חילק הרמב"ם בין פרשה ראשונה לשאר פרשיות, וז"ל: "מי שהיה עוסק במלאכה – מפסיק עד שיקרא פרשה ראשונה כולה, וכן האומנין בטלין ממלאכתן בפרשה ראשונה כדי שלא תהא קריאתן עראי, והשאר – קורא הוא כדרכו ועוסק במלאכתו. אפילו היה עומד בראש האילן או בראש הכותל – קורא במקומו, ומברך לפניו ולאחריה". ההסבר מדוע הרמב"ם חילק בין דין האומנים לדיני קריצה, נראה באחת משתי דרכים: האחת – אצל האומנים יש סיבה של ביטול ממלאכה, ולכן התיר, משא"כ בדיני קריצה. הסבר שני – יכול להיות שמלאכה אינה פוגעת בשתי פרשיות האחרונות מפני שזהו מהותן – קבלת עול מלכות שמים בזמן מלאכה, אולם קריצה היא פגיעה בהמלכת ה' ויש בה פגיעה בכל שלוש הפרשיות, מ"מ צ"ע מה המקור עליו מסתמך הרמב"ם כדי לחלוק על הגמ' ביומא, שחילקה בין פרשה ראשונה לשאר פרשיות.

8. ההבדל בדיני הפסקה בין קריאת שמע לתפילה.

לגבי קריאת שמע שנינו בריש פרק שני, שמותר להפסיק בה מפני היראה ומפני הכבוד במקומות מסוימים, לפי מחלוקת התנאים שם. בניגוד לזה, בדיני תפילה שנינו בריש פרק חמישי: "אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק". השאלה היא מדוע שונים דיני הפסקה בתפילה מדיני הפסקה בקריאת שמע. לאור הנ"ל נראה לבאר שקריאת שמע היא קבלת מלכות שמים על ידי האדם שלא במחיצת מלכו של עולם, ולכן מותר להפסיק בתנאים מסוימים. ברם, תפילה לפי הנ"ל מוגדרת כעמידה לפני ה', וכאשר עומדים לפני ה' לא שייך להפסיק אלא מפני פיקוח נפש, כפי שמבואר בבבלי

ובירושלמי. וכן מצאתי ב"דרך הי" לרמח"ל חלק רביעי פרק ה' סעיף ג': "הנהגה היא מחסור יתברך, לתת לאדם מקום שיתקרב לו, יתברך, אף על פי שכפי מצבו הטבעי נמצא רחוק מן האור ומשוקע בחושך, והיינו שנתן לו רשות שיעמוד לפניו ויקרא בשמו ואז יתעלה מן השפלות אשר לו בחוקו – לפי שעה, וימצא מקורב לפניו ומשליך עליו יהבו, כמו שזכרנו. והנה זה חומר התפילה, שאמור להפסיק בה כלל, מפני היות בה האדם בקורבה גדולה אליו, יתברך". (עיי' הערה 8 דעת "הרוקח").

8. "הרוקח" סימן שכ"ד אות ט' סובר שבתפילה לא מפסיק "דהעוסק במצוה פטור מן המצוה האחרת", משמע ממנו שקריאת שמע איננה מוגדרת כמצוה, ואולי מפני שקריאת שמע זרבנג, ברם עדיין זכרנו צ"ע.